

Łukasz Żołądek*

Polska polityka repatriacyjna. Rozwiązania prawne, ich krytyka i nowe propozycje

Repatriation policy in Poland – its legal framework, assessment and proposals for revision: The aim of the article is to introduce the legal framework of Polish repatriation policy and evaluate the national repatriation program. The first section of the paper reviews Polish repatriation law, with main focus on the Repatriation Act. Next, the author presents the outcomes of the repatriation program (mainly the issues related to social adaptation and financial assistance), its main obstacles and drawbacks. In the final section the proposals for revision of repatriation policy (legislative initiatives and experts' proposals) are discussed.

Słowa kluczowe: *adaptacja społeczna, polityka repatriacyjna, repatriacja, repatrianci, ustawa o repatriacji*

Keywords: *social adaptation, repatriation policy, repatriation, repatriates, Repatriation Act*

* Specjalista ds. międzynarodowych w Biurze Analiz Sejmowych, doktorant w Instytucie Filozofii i Socjologii PAN; e-mail: lukasz.zoladek@sejm.gov.pl.

Wstęp

Państwo polskie od zakończenia drugiej wojny światowej podejmuje działania, aby sprowadzić do kraju rodaków, którzy w wyniku okoliczności historycznych znaleźli się poza jego granicami. Największa fala ruchów migracyjnych miała miejsce krótko po zakończeniu działań wojennych, jednak zmiany geopolityczne przełomu lat 80. i 90. (odzyskanie suwerenności przez Polskę, upadek Związku Radzieckiego) sprawiły, że problem Polaków zamieszkałych na terytorium poradzieckim ponownie stał się aktualny. Pojawiła się konieczność wypracowania strategii i stworzenia podstaw prawnych dla akcji repatriacyjnej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie rozwiązań prawnych regulujących polską politykę repatriacyjną. Po wstępnych uwagach termi-

nologicznych, przedstawione zostaną podstawy prawne, na mocy których odbywała się repatriacja w Polsce Ludowej. Następnie przedstawiony będzie wypracowany w III Rzeczypospolitej porządek prawny regulujący repatriację i sytuację repatriantów, przede wszystkim rozwiązania przewidziane w ustawie o repatriacji. Ocena obowiązującej ustawy w powszechnej opinii ekspertów jest negatywna, dlatego też kolejna część artykułu przedstawia najczęściej formułowane zarzuty wobec przyjętych rozwiązań, a także zgłoszone próby zmiany polskiego systemu repatriacji. Artykuł dotyczy tylko wybranych, istotnych zagadnień związanych z polityką repatriacyjną państwa polskiego.

Repatriacja oznacza powrót do kraju ojczystego ludności, która znalazła się poza jego granicami. W polskim porządku prawnym ten termin wiąże się z powrotem do Polski osób, które znalazły się w takiej sytuacji w wyniku drugiej wojny światowej i działań reżimów totalitarnych. Repatriacja stanowi uprzywilejowany sposób nabycia obywatelstwa ojczystego kraju, który uzasadniany jest związkami z danym państwem i narodem, obowiązkiem spłacenia długu moralnego wobec tych, którzy wskutek różnych okoliczności zostali odcięci od ojczyzny. Należy jednak zwrócić uwagę, że jego stosowanie w takim kontekście, w jakim występuje w Polsce, może budzić wątpliwości. Termin ten nie oddaje bowiem precyzyjnie charakteru tej migracji – repatriacja zakłada wcześniejszy wyjazd z kraju ojczystego, tymczasem ludność polska zamieszkiwała przez stulecia to samo terytorium, a poza ojczyznę znalazła się w rezultacie zmiany przebiegu granic państwowych. Kontrowersje może też budzić używanie tego pojęcia wobec średniego i młodego pokolenia Polaków – a więc osób, które urodziły się, wychowały i całe życie spędziły poza Polską¹. Niektórzy autorzy proponują zatem posługiwanie się – jako lepiej opisującym sytuację – terminem „impatricja”, czyli „uojczyźnienie”². Taki termin mógłby też przyczynić się do przesunięcia akcentów z koncentrowania się na przyjeździe do kraju i doraźnej pomocy na długofalowe działania służące adaptacji w nowej rzeczywistości społecznej. Warto też zauważyć, że współczesna repatriacja nie jest kontynuacją repatriacji z lat 40. i 50. XX wieku, choć czasem bywa tak przedstawiana. Ówczesni repatrianci przybywali do kraju, w którym urodzili się i żyli, a poza którym znaleźli się w wyniku ustanowienia no-

¹ Ponad dziesięć lat temu Paweł Hut oceniał, że w Polsce urodził się zaledwie co dziesiąty repatriant. Dziś wśród polskiej społeczności na Wschodzie udział urodzonych w państwie polskim jest jeszcze niższy, szerzej: *idem*, *Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992–2000*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002, s. 13.

² *Ibidem*.

wych granic na mapie politycznej Europy. Natomiast przyjazdy, które miały i mają miejsce w III Rzeczypospolitej, „trudno nazwać repatriacją”³ – dla zdecydowanej większości dzisiejszych migrantów – tych, którzy już przyjechali do Polski, jak i potencjalnie zainteresowanych przyjazdem – Polska jest krajem przodków. Mimo tych wątpliwości w artykule stosowane będzie pojęcie „repatriacji”, które powszechnie używane jest w aktach prawnych, pracach naukowych i publicystyce.

Powojenne fale repatriacji i regulacje prawne z czasów Polski Ludowej

Ustalony podczas konferencji przywódców mocarstw alianckich przebieg wschodniej granicy powojennej Polski wywołał konieczność masowych ruchów ludnościowych. Przeprowadzoną w latach 1944–1948 akcję repatriacyjną określa się jako pierwszą falę repatriacji. Pierwsze umowy międzypaństwowe w tej sprawie zawarto jeszcze w trakcie wojny. 9 i 22 września 1944 r. w imieniu strony polskiej porozumienie z rządami Ukrainiejskiej, Białoruskiej i Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (tzw. układy republikańskie) podpisał Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego. Porozumienie z rządem ZSRR zawarto 6 lipca 1945 r. Powołano instytucje odpowiedzialne za organizację akcji repatriacyjnej – Państwowy Urząd Repatriacyjny, a później także Urząd Pełnomocnika Rządu ds. Repatriacji. Umowy przewidywały repatriację (w ich treści używa się terminu „ewakuacja”⁴) obywateli polskich narodowości ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej z Polski na terytoria odpowiednich republik, oraz repatriację obywateli polskich narodowości polskiej i żydowskiej, będących obywatelami polskimi przed 17 września 1939 r., wyrażających chęć przesiedlenia się. Pierwsza fala, mimo masowej skali, nie objęła wszystkich Polaków przebywających w ZSRR. Kolejna, druga fala repatriacji miała miejsce w latach 1955–1959 i wynikała ze zmian politycznych w Związku Radzieckim związanych z odwilżą po śmierci Stalina, a także dojściem W. Gomułki do władzy w Polsce. Kluczowe znaczenie miała zawarta 25 marca 1957 r. umowa między rządem PRL a rządem ZSRR w sprawie terminu i trybu dalszej

³ *Ibidem.*

⁴ W świetle wcześniejszych uwag terminologicznych należy zauważyć, że termin ten lepiej oddaje charakter tego rodzaju migracji niż pojęcie „repatriacji”. Polacy przyjeżdżali na terytorium państwa polskiego, poza którym znaleźli się w wyniku zmiany granic państwowych, a nie własnej uprzedniej zmiany miejsca zamieszkania. Repatriantami *sensu stricte* byli wówczas np. wracający do kraju żołnierze, osoby wywiezione do pracy przymusowej, przedwojenni emigranci ekonomiczni i polityczni.

repatriacji z ZSRR osób narodowości polskiej. Akcja repatriacyjna w latach 1944–1948 objęła około 1,7 mln osób (w tym 1,5 mln osób ze Związku Radzieckiego), a dalszy ciąg tego procesu w drugiej połowie lat 50. objął niemal 260 tys. osób⁵. Oprócz kierunku wschodniego powojenne powroty – choć nie na tak dużą skalę – odbywały się też z innych kontynentów i państw. Repatriowani tracili poprzednio posiadane obywatelstwo i traktowani byli jak obywatele polscy. Oficjalnie zostało to potwierdzone w ustawie z 8 stycznia 1951 r. o obywatelstwie polskim, która stwierdzała, że: *osoby przybywające do Polski Ludowej jako repatrianci są obywatelami polskimi* (art. 2 ust. 2). Wygaśnięcie wraz z końcem lat 50. drugiej fali repatriacji zakończyło etap masowych ruchów ludnościowych. Mimo to, jak wynikało z radzieckiego spisu powszechnego z 1970 r., w ZSRR wciąż pozostawało 1,167 mln ludności polskiej⁶.

Ani w umowach o repatriacji, ani w ustawie o obywatelstwie polskim nie zdefiniowano pojęcia „repatriant”. Powodowało to trudności z przyznawaniem obywatelstwa polskiego osobom narodowości lub pochodzenia polskiego przybyłym na pobyt czasowy, które dopiero w Polsce wyraziły chęć pozostania na stałe⁷. Sprawę statusu prawnego repatrianta uregulowała ustawa z 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim (dalej: u.o.p.). Ustawa podtrzymała zasadę, zgodnie z którą: *osoby przybywające do Polski jako repatrianci nabywali obywatelstwo polskie z mocy prawa* (art. 12 ust. 1 u.o.p.). Repatriant został w niej określony jako: *cudzoziemiec narodowości lub pochodzenia polskiego, który przybył do Polski z zamiarem osiedlenia się na stałe, uzyskując na to zezwolenia właściwego organu polskiego* (art. 12 ust. 2 u.o.p.). Ustawa za zasadniczy warunek uznania za repatrianta wskazała zatem narodowość, dla określenia której przyjęto kryterium zobiektywizowane, a nie subiektywne (samoidentyfikacja jednostki)⁸. Choć w ustawie nie zdefiniowano pojęcia „narodowość”, to jednak specjalna instrukcja⁹ wyjaśniała, że przez osobę narodowości lub pochodzenia polskiego rozumie się osobę, która używa lub której przodkowie używają języka polskiego w domu i rodzinie, przestrzegają obyczajów polskich, wychowują dzieci w polskim duchu. W ustawie nie ustalono procedur repatriacyjnych ani zadań organów państwa w tym zakresie (np. nie ustanowiono organu zajmującego się

⁵ P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji*, op. cit., s. 11–12.

⁶ *Ibidem*, s. 36.

⁷ S. Łodziński, *Repatriacja osób narodowości lub pochodzenia polskiego w latach 1989–1997. Problemy prawne i instytucjonalne*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, 1997, nr 586, <http://biurosejmu.gov.pl/teksty/i-586.htm> [dostęp: 12 lutego 2013 r.].

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

wydawaniem pozwoleń na stałe osiedlenie w Polsce). Ta luka prawna spowodowała, że nabywanie obywatelstwa polskiego w trybie repatriacji stało się „martwym przepisem”. Do końca PRL repatriacja polskiej ludności ze Związku Radzieckiego dotyczyła nielicznych przypadków, prowadzonych przede wszystkim w ramach akcji łączenia rodzin. Drugim czynnikiem, który zahamował możliwości migracyjne, była podpisana 31 marca 1965 r. konwencja w sprawie zapobiegania powstawaniu przypadków podwójnego obywatelstwa, która decyzje o zezwoleniu na repatriację do Polski pozostawiła uznaniu władz ZSRR¹⁰.

Trzecia fala repatriacji. Polityka repatriacyjna w III Rzeczypospolitej

Przed ustawą. Regulacje z lat 90.

Zmiany ustrojowe w Polsce z przełomu lat 90. XX wieku sprawiły, że otworzyła się możliwość systemowego uregulowania akcji powrotu, a kwestia rodaków ze Wschodu na nowo pojawiła się w sferze publicznej. Jednocześnie rozpadł się Związek Radziecki, a sytuacja gospodarcza, polityczna i społeczna w powstałych państwach zamieszkanym przez polskie społeczności była trudna. Poczucie niepewności, głęboki kryzys instytucji państwa i kryzys gospodarczy (drastyczny spadek poziomu życia, przerwy w dostawie prądu i wody, niepłacenie wynagrodzeń) stały się czynnikami wypychającymi, skłaniającymi do szukania możliwości wyjazdu i obrania różnych strategii migracyjnych. Kolejnym czynnikiem był też wzrost nastrojów nacjonalistycznych czy stopniowo postępujące „unarodowianie” życia publicznego w państwach poradzieckich (np. rosnąca rola języka kazachskiego i innych nowych języków urzędowych). Presję migracyjną wzmacniały też wyjazdy przedstawicieli pozostałych mniejszości, którzy wyjeżdżali w ramach akcji repatriacyjnych innych państw (np. Niemcy wyjeżdżający z Kazachstanu).

W Polsce temat powrotów był obecny w debacie publicznej, jednak wydaje się, że nigdy nie znalazł szerszego odzewu wśród opinii publicznej, mediów i polityków. Miał znaczenie co najwyżej drugoplanowe, a niektórzy eksperci twierdzą nawet, że elity rządzące nie chciały zająć się rzetelnie problemem rodaków ze Wschodu¹¹. Przez kilka pierwszych lat repatriacja

¹⁰ M. Kurenda, *Polityka repatriacyjna Polski. Zarys rozwiązań instytucjonalno-prawnych w latach 1918–1998*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu 1999, nr 188, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_99/e-188.pdf [dostęp: 15 lutego 2013 r.].

¹¹ P. Hut, *Karta Polaka – zmiana w traktowaniu Polaków na Wschodzie*, „Biuletyn Migracyjny” 2007, nr 13.

pozostawała w stanie „zawieszenia prawnego”. Brakowało rozwiązań dopasowanych do oczekiwań Polaków ze Wschodu, a ze strony państwa polskiego nie było woli wprowadzenia systemowego rozwiązania określającego kryteria i tryb procedury repatriacyjnej. Część zainteresowanych repatriacją wobec trudnej sytuacji życiowej i braku polskiego systemu repatriacji decydowała się na wyjazdy w ramach programów repatriacyjnych innych państw, przede wszystkim Rosji (ze względu na dawne obywatelstwo radzieckie oraz więzi rodzinne – duża liczba mieszanych małżeństw polsko-rosyjskich) oraz Niemiec (liczne małżeństwa polsko-niemieckie – w Kazachstanie polscy zesłańcy często mieszkali w sąsiedztwie deportowanych przedstawicieli mniejszości niemieckiej). Próbowali też przyjeżdżać do Polski, korzystając z regulacji prawnych dotyczących cudzoziemców bądź wykorzystując przepisy o uchodźcach.

Ramy prawne zaczęto kształtować dopiero w drugiej połowie lat 90. W 1996 r. w dokumencie Rady Ministrów „Decyzja o ustanowieniu zasad polityki państwa w sprawach repatriacji” zadeklarowano przygotowanie rozwiązań prawnych mających uregulować zasady i procedurę repatriacji. Ustalono ogólne wytyczne, na których miała oprzeć się repatriacja. Założono, że będzie mieć charakter indywidualny (konkretna rodzina zaproszona przez konkretną gminę, zapewniającą przybywającym podstawowe gwarancje bytowe), stopniowy (uzależniona od możliwości finansowych samorządów) i trwały (stały element strategii państwa)¹². Stwierdzono też, że repatriacja wpisuje się w całokształt polityki migracyjnej państwa. Zasady wyznaczone w tym dokumencie – zrealizowane w późniejszej ustawie – opierały się zatem na zupełnie innych założeniach niż miało to miejsce w przypadku dwóch pierwszych fal repatriacji.

Kwestia powrotów do Polski znalazła odzwierciedlenie w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja ustanowiła, że: *osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe* (art. 52 ust. 5). Na szczeblu ustawowym po raz pierwszy w III RP kwestie dotyczące repatriacji zostały uregulowane ustawą z 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, która weszła w życie 27 grudnia 1997 r. (dalej: u.o.c.). Wprowadzono wizę repatriacyjną (art. 7 u.o.c.), wydawaną: *cudzoziemcowi narodowości polskiej lub pochodzenia polskiego, który zamierza przesiedlić się na stałe do Rzeczypospolitej Polskiej* (art. 10 ust. 1 u.o.c.). Nie zdefiniowano pojęć „narodowość” i „pochodzenie”, dlatego kryteria, jakimi powinien kierować się organ administracji państwowej, były nieprecyzyjne i pozwalały na uznaniowość decyzji.

¹² S. Łodziński, *Repatriacja osób*, op. cit.

Wiza repatriacyjna miała być wydawana na czas oznaczony, nie dłuższy niż 12 miesięcy, w trakcie których repatriant powinien przyjechać do Polski. Wizy wydawać mieli właściwi terytorialnie konsulowie, po uzyskaniu zgody Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (art. 79 ust. 3 u.o.c.). Osoba polskiego pochodzenia posiadająca wizę z mocy prawa nabywała polskie obywatelstwo wraz z przekroczeniem polskiej granicy. Rozwiązaniem tym nie objęto małżonków niebędących pochodzenia polskiego – osoby te traktowane były jak cudzoziemcy i musiały starać się o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony (art. 17 ust. 4 u.o.c.). Repatriant został zdefiniowany jako *cudzoziemiec, który przybył do Polski na podstawie wizy repatriacyjnej* (art. 105 ust. 2 u.o.c.). Ustawa przewidywała, że organy administracji rządowej lub samorządowej mogą nowo przybyłym udzielić pomocy, szczególnie obejmującej zagospodarowanie i utrzymanie w pierwszym roku pobytu (art. 10 ust. 4 u.o.c.). Nowe przepisy uregulowały też status prawny tych, którzy przyjechali do Polski wcześniej. Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 kwietnia 1998 r. wprowadziło szczególny tryb ubiegania się o obywatelstwo polskie (art. 109 ust. 1) dla tych, którzy przyjechali do Polski w latach 1992–1996, korzystając z zezwolenia na pobyt stały wydanego na podstawie ustawy z 29 marca 1963 r. o cudzoziemcach. Na mocy ustawy powołany został też Międzyresortowy Zespół ds. Repatriacji, którego celem było koordynowanie prac ministerstw odpowiedzialnych za przebieg procedury repatriacyjnej.

Ustawa o repatriacji

Zwieńczeniem starań o całościowe unormowanie strategii repatriacyjnej stała się ustawa o repatriacji z 9 listopada 2000 r. (dalej: u.o.r.), która weszła w życie 1 stycznia 2001 r. Prace parlamentarne rozpoczęły się w 1997 r. Wszystkie ugrupowania parlamentarne dostrzegały konieczność ustawowego uregulowania tego zagadnienia, choć istniały rozbieżności odnośnie do obszaru terytorialnego, który powinna objąć ustawa, roli i zadań władz centralnych i samorządowych oraz finansowania¹³. Po raz pierwszy repatriacja uzyskała samodzielną podstawę prawną, mającą postać materii ustawowej¹⁴.

Ustawa rozpoczyna się od preambuły (warto zwrócić uwagę, że jest to nieczęsta sytuacja), w której ustawodawca zadeklarował, że: *powinnością*

¹³ Oceniając przebieg prac nad ustawą, Paweł Hut stwierdził, że tematyka nie budziła wśród parlamentarzystów emocji, a nawet była traktowana marginalnie, zob. *idem*, *Warunki życia i proces adaptacji*, op. cit., s. 63.

¹⁴ E. Zarosa, *Ustawa o repatriacji z komentarzem*, Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz 2003, s. 30.

Państwa Polskiego jest umożliwienie repatriacji Polakom, którzy pozostali na Wschodzie, a zwłaszcza w azjatyckiej części byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, i na skutek deportacji, zesłań i innych prześladowań narodowościowych lub politycznych nie mogli w Polsce nigdy się osiedlić (...). Akcja repatriacyjna została więc ujęta jako zadośćuczynienie moralne. W porównaniu z wcześniejszymi regulacjami ograniczono zasięg geograficzny akcji repatriacyjnej, którym objęto azjatycką część Federacji Rosyjskiej oraz azjatyckie państwa powstałe w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego (Gruzja, Armenia, Azerbejdżan, Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan, Tadżykistan, Turkmenistan). Powodem tak wyznaczonego zasięgu była chęć zadośćuczynienia deportowanym (i ich potomkom), których nie objęła repatriacja w latach 40. i 50. (umowy polsko-radzieckie nie dotyczyły Polaków mieszkających w ZSRR, którzy przed 17 września 1939 r. nie mieli obywatelstwa polskiego). W praktyce państwem zamieszkania dotychczasowych repatriantów i kolejnych zainteresowanych przyjazdem najczęściej jest Kazachstan. Ograniczenie nie jest jednak definitywne – Rada Ministrów w drodze rozporządzenia może rozszerzyć możliwość repatriacji na inne państwa lub inne części Federacji Rosyjskiej, zwłaszcza jeśli mieszkańcy: *polskiego pochodzenia są w nich dyskryminowani ze względów religijnych, narodowościowych lub politycznych* (art. 10 u.o.r.). Ustawa zdefiniowała repatrianta jako: *osobę polskiego pochodzenia, która przybyła do Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wizej w celu repatriacji z zamiarem osiedlenia się na stałe* (art. 1 ust. 2 u.o.r.). Podtrzymano znaną z wcześniejszych aktów prawnych zasadę, zgodnie z którą repatriacja bezpośrednio skutkuje nabyciem obywatelstwa polskiego – osoba przybywająca do Polski na podstawie wizej w celu repatriacji nabywa je z mocy prawa wraz z przekroczeniem polskiej granicy (art. 4 u.o.r.). Należy zauważyć, że przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. przyniosło nowe konsekwencje w tym zakresie – repatriant nabywając polskie obywatelstwo, uzyskuje jednocześnie obywatelstwo Unii Europejskiej. Za osobę polskiego pochodzenia uznano osobę deklarującą narodowość polską i spełniającą łącznie następujące dwa warunki: co najmniej jedno z jej rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków było narodowości polskiej, oraz dana osoba jest w stanie wykazać związek z polskością, w szczególności przez pielęgnowanie polskiej mowy, polskich tradycji i zwyczajów (art. 5 ust. 1 u.o.r.). Za osobę polskiego pochodzenia uznaje się też osobę deklarującą narodowość polską, która miała w przeszłości obywatelstwo polskie lub co najmniej jedno z jej rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków miało obywatelstwo polskie (art. 5 ust. 2 u.o.r.). Podejmowanie decyzji o stwierdzeniu polskiego pochodzenia powierzono właściwym terytorialnie konsulom. Dokumenty służące

udowodnieniu polskiego pochodzenia mogą być zarówno przedwojennymi dokumentami polskimi, jak i dokumentami radzieckimi. Obywatelstwo uzyskuje także *niepełnoletni pozostający pod władzą rodzicielską repatrianta* (art. 14 ust. 2 u.o.r.), natomiast *małżonek wnioskodawcy niebędący osobą polskiego pochodzenia, a zamierzający wspólnie z wnioskodawcą osiedlić się w Polsce, otrzymuje zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony* (art. 15 u.o.r.). Zatem sytuacja małżeństw mieszanych w porównaniu z ustawą o cudzoziemcach nie zmieniła się.

Ustawa przewidziała możliwość uzyskania statusu repatrianta przez osoby, które już mieszkały w Polsce. Za repatrianta – a co za tym idzie, za obywatela polskiego – może być uznana osoba polskiego pochodzenia, która pochodzi z określonego w ustawie terytorium geograficznego i ukończyła w Polsce studia (art. 16 u.o.r.). Ustawa dała też możliwość uzyskania statusu repatrianta osobom polskiego pochodzenia pochodzącym z ZSRR lub państw powstałych po jego rozpadzie, które jeszcze przed wejściem w życie ustawy otrzymały obywatelstwo polskie lub przebywały w Polsce na podstawie zezwolenia na osiedlenie się i złożyły w terminie 12 miesięcy od wejścia w życie ustawy wniosek o uznanie za repatrianta (art. 41 ust. 2 u.o.r.).

Ustawa określa, że konsul właściwy ze względu na miejsce zamieszkania wydaje wizę wjazdową w celu repatriacji, jeśli zainteresowani legitymują się odpowiednimi warunkami do osiedlenia się – czyli: *dowodami potwierdzającymi posiadanie lub zapewnienie lokalu mieszkalnego i źródeł utrzymania w Rzeczypospolitej Polskiej* (art. 12 ust. 1 u.o.r.). Celem ustawodawcy była chęć zagwarantowania przybywającym odpowiednich warunków socjalno-bytowych. Spełnianie warunków potwierdzają (art. 12 ust. 2 u.o.r.) uchwała rady gminy oraz oświadczenie (zaproszenie) w formie aktu notarialnego wystosowane przez instytucję (przedsiębiorstwo, stowarzyszenie, fundację) lub najbliższą rodzinę danej osoby (rodzice, rodzeństwo, dzieci). Uchwała oraz oświadczenie powinny zawierać zobowiązanie zapewnienia warunków do osiedlenia się przez okres nie krótszy niż 12 miesięcy, a więc powinny wskazywać lokal mieszkalny i formę jego udostępnienia (np. akt własności, umowa najmu), źródła uzyskiwania lub zapewnienia dochodu (np. wynagrodzenie za pracę, emerytura lub renta, stypendium, pieniądze uzyskane ze sprzedaży mieszkania za granicą). Natomiast starającym się o repatriację, którzy nie mają zapewnionego lokalu mieszkalnego i utrzymania, lecz spełniają pozostałe warunki ustawowe, konsul wydaje decyzję o przyrzeczeniu wydania wizy w celu repatriacji (promesa wizy). Takie rozwiązanie znalazło się w polskim prawie po raz pierwszy. Te osoby są rejestrowane w systemie obsługi repatriantów „Rodak”, uruchomionym 2 maja 2001 r. i prowadzonym przez ministra spraw wewnętrznych. Baza ma służyć łą-

czeniu osób, którym przyrzeczono wizę, z gminami i pracodawcami; baza gromadzi dane o zaproszeniach wystawionych przez samorządy, lokalach mieszkalnych i źródłach utrzymania oraz dane potencjalnych repatriantów. Osoby zainteresowane mogą też szukać pracy i lokalu mieszkalnego we własnym zakresie, z pominięciem bazy.

Ustawa wskazuje formy pomocy dla repatriantów przybywających na podstawie wizy repatriacyjnej i członków ich najbliższej rodziny (art. 17 u.o.r.). Są to: pokrycie kosztów przejazdu do Polski (w wysokości ceny biletu kolejowego drugiej klasy), jednorazowa pomoc na zagospodarowanie i bieżące utrzymanie (w wysokości dwukrotnego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia na każdego członka rodziny), pokrycie kosztów związanych z podjęciem nauki przez dzieci podlegające obowiązkowi szkolnemu (w wysokości przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia na każde dziecko), częściowe pokrycie kosztów remontu lub adaptacji lokalu mieszkalnego w miejscu osiedlenia się. Osobom w najtrudniejszej sytuacji materialnej zasiłek transportowy może być udzielony przez konsula jeszcze przed wyjazdem z kraju zamieszkania.

Innym sposobem wsparcia dla repatriantów przewidzianym w ustawie są bezpłatne kursy języka polskiego i adaptacji w społeczeństwie polskim (art. 18 ust. 2 u.o.r.). Za ich organizację odpowiedzialny jest minister właściwy do spraw oświaty i wychowania oraz minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego. Słaba znajomość języka polskiego, brak wiedzy o polskim porządku prawnym, ekonomicznym i socjalnym utrudnia bowiem adaptację osobom przybywającym z zupełnie innej rzeczywistości społeczno-kulturowej i prawnoustrojowej, a kursy zostały przewidziane jako próba wyjścia naprzeciw temu problemowi. Natomiast osobom, które posiadają promesę i oczekują na przyjazd, konsul może zapewnić pokrycie kosztów uczestnictwa w kursie nauki języka polskiego (art. 18 ust. 1 u.o.r.).

Ustawa reguluje też kwestię aktywizacji zawodowej repatriantów (art. 23–28 u.o.r.). Aby zwiększyć szansę na znalezienie pracy przez repatriantów i zachęcić pracodawców do ich zatrudniania, ustawa przewiduje wsparcie zarówno dla samych repatriantów, jak też dla pracodawców i samorządów. Do zwrotu części kosztów poniesionych przez repatrianta w celu podniesienia kwalifikacji zawodowych konieczne jest zawarcie umowy między repatriantem a starostą (art. 23 ust. 1 u.o.r.). Natomiast pracodawca, który poniósł koszt przeszkolenia repatrianta, może uzyskać zwrot części poniesionych kosztów (art. 24 ust. 6 u.o.r.), a także uzyskać od starosty zwrot części kosztów *wynagrodzenia, nagród oraz składek na ubezpieczenia społeczne, pod warunkiem nawiązania stosunku pracy na co najmniej 24 miesiące* (art. 25 ust. 1 u.o.r.).

Środki finansowe na realizację zadań określonych w ustawie, finansowanych z budżetu państwa, pochodzą z rezerwy celowej budżetu „Pomoc dla repatriantów” (art. 37 ust. 1 u.o.r.), a podziału środków dokonuje minister finansów w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych (art. 37 ust. 2 u.o.r.). Na realizację aktywizacji zawodowej repatriantów udziela się powiatowi dotacji celowych. Dotacja udzielana jest gminie, która zapewni repatriantom lokal mieszkalny i która przeprowadziła remont lub adaptację lokalu mieszkalnego. Natomiast staroście z budżetu wojewody przekazuje się środki finansowe na pokrycie wydatków związanych z udzieleniem repatriantom pomocy (art. 38 u.o.r.).

Początkowo ustawa przewidywała powołanie instytucji Pełnomocnika Rządu ds. Repatriacji. Urząd ten nie został jednak utworzony, a nowelizacją dokonaną w 2001 r. uchylono tę możliwość. Ustawa z 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz o zmianie niektórych ustaw powołała Urząd ds. Repatriacji i Cudzoziemców, który funkcjonował do 2007 r. Później z jego kompetencji wydzielono sprawy związane z problematyką repatriacyjną, które trafiły do MSWiA (obecnie MSW).

Krytyka obowiązujących rozwiązań

Można przyjąć, że zainteresowanie repatriacją odbywającą się w aktualnym stanie prawnym wyczerpało się. Osoby nią zainteresowane już znajdując się w Polsce bądź rozpoczęły procedurę określoną w ustawie – wystąpiły o wizę, otrzymały jej przyrzeczenie i oczekują, często od lat, na pojawienie się zaproszenia od gminy. Część członków polskich społeczności wyjechała w ramach akcji repatriacyjnych innych państw, a wiele osób z najstarszego pokolenia, pamiętających Polskę z własnego doświadczenia i najbardziej oczekujących na powrót, już nie żyje. Ci, którzy przez trzynaście lat od uchwalenia ustawy nie weszli na drogę mającą prowadzić do repatriacji, albo w ogóle nie są zainteresowani opuszczeniem swojego kraju zamieszkania, albo byłiby zainteresowani, lecz nie na obecnie oferowanych warunkach¹⁵.

¹⁵ Inną formą wspierania polskiej ludności na obszarze poradzieckim, stanowiącą uzupełnienie czy też pewną rekompensatę za nieskuteczną politykę repatriacyjną – jest Karta Polaka. Ustawa z 7 września 2007 r. o Karcie Polaka weszła w życie 28 marca 2008 r. (choć pierwsze prace parlamentarne podjęto pod koniec lat 90., równoległe z pracami nad ustawą o repatriacji). Karta Polaka ma służyć podtrzymaniu więzów Polaków ze Wschodu z historyczną ojczyzną. Jest to dokument przyznawany osobie, która wykaze polskie pochodzenie, udowodni swój związek z polskością i złoży deklarację o przynależności do narodu polskiego. Można też przedstawić zaświadczenie organizacji polonijnej potwierdzającej aktywne zaangażowanie się w działalność na rzecz języka

W prognozach przygotowanych w trakcie prac nad ustawą o repatriacji MSZ zakładało przybycie 20–30 tys. repatriantów i członków ich rodzin¹⁶, prognozy Senatu mówiły o 50 tys. chętnych¹⁷, jednak te szacunki okazały się kilkukrotnie zawyżone (ekspersi z kolei zwracają uwagę, że brak jest wiarygodnych danych o rzeczywistym zainteresowaniu repatriacją wśród Polaków na Wschodzie¹⁸). Na niewydolność akcji repatriacyjnej wpływa brak zaangażowania środowisk politycznych i społecznych. Do kwestii

i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej. O Kartę Polaka mogą ubiegać się wyłącznie obywatele państw powstałych w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego. Takie rozwiązanie budziło wątpliwości konstytucyjne – art. 6 ust. 2 Konstytucji nakłada na państwo obowiązek udzielania zamieszkałym za granicą Polakom pomocy w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym, bez różnicowania ich ze względu na kraj zamieszkania. Tymczasem ustawa o Karcie Polaka przewiduje wyodrębnienie pewnej kategorii i przyznanie jej szczególnych uprawnień. Posiadaczami Karty mogą być wyłącznie osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego ani zezwolenia na osiedlenie się. Karta nie upoważnia do osiedlenia się w Polsce ani nie stwierdza obywatelstwa polskiego. Daje jednak pewne przywileje, związane przede wszystkim z możliwościami kształcenia, podejmowania pracy i działalności gospodarczej w Polsce. Posiadacz Karty może: ubiegać się o zwolnienie z opłaty lub refundowanie wizy pobytowej krajowej, podejmować na terenie kraju pracę bez konieczności posiadania zezwolenia na pracę, prowadzić działalność gospodarczą w Polsce, korzystać z publicznego systemu edukacji, korzystać z bezpłatnej opieki zdrowotnej w sytuacjach nagłych, a także przysługuje mu darmowy wstęp do muzeów i ulgi w przejazdach komunikacją publiczną. Posiadacze mogą także ubiegać się o środki finansowe z budżetu państwa i budżetu samorządów przeznaczone na wspieranie Polaków za granicą. Podczas prac nad ustawą o Karcie Polaka spodziewano się wielkiego zainteresowania, jednak Karta Polaka nie okazała się aż tak atrakcyjna, jak oczekiwali jej twórcy. Korzystanie z przewidzianych przywilejów jest ograniczone przez kwestie praktyczne, bytowe – np. możliwość korzystania z polskiego systemu oświaty jest w praktyce hamowana przez koszty utrzymania w Polsce. Pewne problemy wynikają też z niezrozumiałych rozwiązań prawnych – np. zainteresowani otrzymaniem Karty Polaka muszą przedstawić dokumenty zaświadczające polskie pochodzenie przodków (których zdobycie bywa trudne bądź nawet niemożliwe), nie przewiduje się natomiast możliwości przedłożenia dokumentów dotyczących samego wnioskodawcy (tymczasem w ZSRR narodowość wpisywano do wielu dokumentów, m.in. świadectwa urodzenia). Jednak dla wielu osób, szczególnie zamieszkujących tereny przygraniczne, Karta Polaka jest wygodnym instrumentem pozwalającym na łatwe przekraczanie granicy i przyjazdy do Polski. Więcej o tym dokumencie zob. E. Wojnarska-Krajewska, *Karta Polaka – pierwsze podsumowania*, „INFOS. Zagadnienia społeczno-gospodarcze” 2008, nr 15 (39).

¹⁶ *Polska i Niemcy wobec rodaków na Wschodzie*, J. Elrick, J. Frelak, P. Hut (red.), ISP, Warszawa 2006, s. 21.

¹⁷ P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji*, op. cit., s. 60.

¹⁸ *Polska i Niemcy wobec rodaków*, op. cit., s. 13.

powrotów do Polski odnoszono się „z dużą ostrożnością”¹⁹. Tematyki tej nie porusza na szerszą skalę żadna z sił politycznych; również w mediach działalność organizacji pozarządowych i innych instytucji nie budzi szczególnego zainteresowania. Nikłe zainteresowanie w połączeniu z ograniczeniami budżetowymi zmarginalizowały kwestię akcji powrotu i wsparcia dla Polaków z byłego ZSRR.

Ustawa realizuje przyjęte w latach 90. założenia procedury indywidualnej. Sprawia to, że skala repatriacji jest uzależniona od chęci i zasobności gmin, na których spoczywa ciężar finansowania przyjęcia repatriantów. W myśl założeń ustawodawcy to gminy miały stymulować napływ repatriantów za pomocą wystawianych zaproszeń, wspierać ich w pierwszym etapie po przybyciu przez zapewnienie mieszkania i ułatwienie znalezienia pracy. Nie ma jednak skutecznie działających mechanizmów administracyjno-finansowych zachęcających gminy do zapraszania repatriantów, a możliwość uzyskania dotacji budżetowych nie okazała się wystarczającą zachętą do aktywności. Po trzynastu latach obowiązywania ustawy można uznać, że przeceniono gotowość samorządów do inicjatywy i udziału w procesie repatriacyjnym. Oprócz problemu, jaki stanowią finansowe możliwości gminy, istotna jest też kwestia akceptacji zaangażowania samorządu w pomoc repatriantom przez lokalną społeczność. Wydaje się, że władze samorządowe obawiają się brania na siebie zobowiązań wobec nowych mieszkańców w sytuacji, gdy wciąż nie są rozwiązane liczne problemy miejscowej społeczności²⁰. Również kondycja lokalnego rynku pracy rzadko jest sprzyjająca. Przekazanie samorządom akcji repatriacyjnej ma też niekorzystne konsekwencje dla procesu adaptacji. Repatrianci przyjeżdżali do tych gmin, które akurat wystosowały zaproszenie – o ile rozproszenie terytorialne przybywających ma dobre skutki (unikanie skupisk), to jednak większość zaproszeń pochodzi z małych miejscowości, gdzie problemy z adaptacją w nowym środowisku i znalezieniem pracy są szczególnie dotkliwe. Negatywne skutki przyniosła też możliwość określania przez stronę zapraszającą oczekiwanego profilu zawodowego potencjalnych repatriantów. Dopuszczenie tej możliwości miało ułatwić kojarzenie stron, jednak okazało się, że oczekiwania gmin są zbyt wygórowane i nie odpowiadają realnej sytuacji zawodowej i życiowej zainteresowanych przyjazdem do Polski²¹.

Choć ustawa zawiera mechanizmy umożliwiające wspieranie finansowe gmin i pracodawców, to jednak próba wprowadzenia ich w praktykę napot-

¹⁹ *Ibidem*, s. 20.

²⁰ *Ibidem*, s. 21.

²¹ *Ibidem*, s. 29.

kała trudności już na samym początku. W pierwszym roku obowiązywania ustawy zaledwie 7% ze środków przeznaczonych z rezerwy budżetowej na pomoc repatriantom zostało udostępnionych, a resztę zablokowano ze względu na trudną sytuację budżetową, a jej wyasygnowanie odroczone do roku 2004²².

Poważną przeszkodą dla efektywnej akcji repatriacyjnej stała się instytucja promesy wizy repatriacyjnej. Przyrzeczenie wizy w założeniach miało być rozwiązaniem tymczasowym, tylko na krótki okres przejściowy przed uzyskaniem przez daną osobę warunków do osiedlenia się. Jednak aż 80% wnioskodawców otrzymało promesę, ale, nie spełniając wymaganych warunków dotyczących mieszkania i zatrudnienia, od lat żyje w stanie „zawieszenia” z obietnicą repatriacji, jednak bez możliwości jej zrealizowania²³. Średni okres oczekiwania na repatriację trwa kilka lat (eksperti najczęściej mówią o ok. 8 latach). Długie i niedające gwarancji pozytywnego zakończenia oczekiwania sprawiło, że część zainteresowanych przyjęła inne strategie migracyjne i zdecydowała się skorzystać z programów repatriacyjnych innych państw – np. z Kazachstanu w ramach rosyjskiej i niemieckiej akcji repatriacyjnej wyjechało ok. 20 tys. osób o polskich korzeniach²⁴.

Ustawa krytykowana jest też za przyjęte rozwiązania instytucjonalne. Nie ma odrębnej, powołanej specjalnie w celu prowadzenia akcji repatriacyjnej instytucji, która koordynowałaby działania rozproszone obecnie pomiędzy różnymi urzędami centralnymi i władzami samorządowymi. Instytucja taka mogłaby przejąć zadania realizowane obecnie przez MSZ (konsulowie), a także, mając sieć oddziałów terenowych w kraju, mogła efektywnie prowadzić działania zmierzające do integracji repatriantów²⁵.

Wydaje się, że ustawodawca nie dostrzegł konsekwencji wynikających z tego, że współcześni repatrianci nie wracają do „swojego” kraju, lecz urodzili się i wychowali za granicą, całe dorosłe życie spędzili w innym kraju. Powoduje to, że problemy, przed jakimi stają w Polsce – zarówno socjalno-bytowe, jak i adaptacyjne – często przypominają te, które spotykają na swej drodze imigranci zarobkowi, nie mający więzów krwi z Polską²⁶. Repatrianci przyjeżdżają do obcego w zasadzie kraju, dlatego pomoc ograniczo-

²² *Ibidem*, s. 22.

²³ *Ibidem*, s. 29.

²⁴ R. Wyszyński, *Nigdy u siebie. Problemy teoretyczne „socjologii powrotu” na przykładzie polskich „(re)emigrantów” z Kazachstanu w Rosji, w Niemczech i w Polsce [w:] 20 lat rzeczywistości poradzieckiej. Spojrzenie socjologiczne*, M. Głowacka-Grajper, R. Wyszyński (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 405.

²⁵ *Polska i Niemcy wobec rodaków*, *op. cit.*, s. 31.

²⁶ P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji*, *op. cit.*, s. 14.

na do fazy przyjazdu i wstępnego zagospodarowania może prowadzić do ich marginalizacji²⁷. Eksperci proponują też zrównanie statusu prawnego wszystkich członków rodziny repatrianta – wiele jest bowiem małżeństw mieszanych, a posiadanie statusu cudzoziemca przez jedno z małżonków blokuje wiele możliwości zawodowych i osobistych.

Warto też spojrzeć na kwestię powrotów w szerszym kontekście polityki imigracyjnej. Wobec skali emigracji z Polski w ostatnich latach oraz niekorzystnych tendencji demograficznych pojawia się pytanie o szansę na odejście od postrzegania repatriacji w kategoriach spłaty moralnego długu w kierunku „zwyczajnej”, motywowanej ekonomicznie imigracji²⁸. Przyczyną znacznej części przyjazdów nie są bowiem przesłanki „patriotyczne”, lecz właśnie ekonomiczne (choć często w pierwszym etapie repatriantom zagraża degradacja zawodowa, to jednak liczą, że w perspektywie długoterminowej – przede wszystkim dla ich dzieci – migracja będzie korzystna). Dlatego też duża część wyjeżdżających z Kazachstanu wybierała – dzięki więzom rodzinnym – niemiecką akcję powrotu, ze względu na wyższy standard życia w tym kraju²⁹. Strategiczna decyzja ze strony państwa i określenie celu polityki repatriacyjnej: zadośćuczynienie moralne czy element polityki imigracyjnej w kontekście niekorzystnych tendencji demograficznych ułatwiłyby określenie priorytetów, kryteriów i zasad powrotów do Polski.

Nowe propozycje

Ze względu na nieskuteczność aktualnych rozwiązań w ostatnich latach dwukrotnie podjęto próby zmiany systemu repatriacji. Obywatelski Komitet Inicjatywy Ustawodawczej „Powrót do Ojczyzny” (pod przewodnictwem Macieja Płażyńskiego, którego po jego śmierci zastąpił syn Jakub) zebrał podpisy pod obywatelskim projektem ustawy o powrocie do Rzeczypospolitej Polskiej osób pochodzenia polskiego deportowanych i zesłanych przez władze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich³⁰. Jedną z kluczowych zmian proponowanych w projekcie jest przeniesienie na władze centralne (minister spraw wewnętrznych) obowiązku zapewnienia (na co najmniej 2 lata) repatriantom lokalu mieszkalnego. Co więcej, zaproponowano też wprowadzenie ograniczenia czasowego, w którym obowiązuje

²⁷ B. Rysz-Kowalczyk, *Wprowadzenie* [w:] P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992–2000*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002, s. 8.

²⁸ *Polska i Niemcy wobec rodaków*, *op. cit.*, s. 10–11.

²⁹ *Ibidem*, s. 27.

³⁰ <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/64B8055873DDFB20C125794C0041B766/%24File/22.pdf> [dostęp: 28 lutego 2013 r.].

promesa, co stanowi próbę zaradzenia problemom z trwającym latami stanem zawieszenia powstającym po obietnicy repatriacji, która później nie jest realizowana. W myśl propozycji repatriacja powinna nastąpić w ciągu 24 miesięcy od uzyskania od konsula przyrzeczenia wydania wizy w celu repatriacji. Zaproponowano też rezygnację z konieczności zagwarantowania repatriantowi źródła utrzymania w Polsce jako kryterium przyznania wizy. Kolejna propozycja dotyczy ustanowienia specjalnego świadczenia w wysokości 1175 zł na pokrycie kosztów utrzymania się w Polsce przez pierwsze trzy lata pobytu. Propozycja zyskała negatywną ocenę Rady Ministrów – głównie dlatego, że jej realizacja spowodowałaby duże obciążenie dla budżetu.

Z kolei wśród zasadniczych zmian przewidywanych przez inicjatywę ustawodawczą Senatu z 17 marca 2011 r.³¹ było wprowadzenie jednolitego trybu stwierdzania polskiego pochodzenia, co stanowiłoby wypełnienie normy konstytucyjnej przewidywanej w art. 52 ust. 5 Konstytucji, a także jednocześnie realizację postanowienia Trybunału Konstytucyjnego z 27 maja 2003 r. (sygn. akt S 2/03), w którym Trybunał wskazał na potrzebę podjęcia inicjatywy ustawodawczej odnośnie do unormowania trybu stwierdzania pochodzenia polskiego. Po takiej zmianie tryb stwierdzania polskiego pochodzenia dotyczyłby wszystkich cudzoziemców, niezależnie od ich aktualnego miejsca zamieszkania (zmiana jest na tyle istotną częścią proponowanej przez Senat regulacji, że znalazła się w tytule znowelizowanej ustawy – „o stwierdzeniu polskiego pochodzenia i repatriacji”). Nowelizacja miała też rozszerzyć kategorię osób uprawnionych do uzyskania statusu repatrianta dzięki rezygnacji z wymogu zamieszkiwania wnioskodawców w azjatyckiej części byłego ZSRR. Ta propozycja jest uzasadniana jako przeciwdziałanie niekorzystnym tendencjom demograficznym w Polsce. Zaproponowano też zmianę mechanizmu wsparcia finansowego z budżetu państwa dla samorządów. By zachęcić gminy do udostępniania repatriantom lokali mieszkalnych, Senat proponował rezygnację z dotacji celowej i wprowadzenie zamiast niej tzw. opłaty z budżetu państwa. Propozycja zakłada, że gminie, która zobowiąże się do zapewnienia lokalu mieszkalnego repatriantowi i jego najbliższej rodzinie oraz zawrze umowę nadającą tytuł prawny do tego lokalu na czas nieokreślony, z budżetu państwa przekazywano by kwotę 40 000 zł na repatrianta i każdego członka jego najbliższej rodziny (ale nie mniej niż 90 000 zł na gospodarstwo domowe). Opłata byłaby traktowana jako dochód gminy.

³¹ [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/EB568464BAECA70FC12578640050FF23/\\$file/4041.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/EB568464BAECA70FC12578640050FF23/$file/4041.pdf) [dostęp: 28 lutego 2013 r.].

Podsumowanie

Dzięki przemianom geopolitycznym i transformacji ustrojowej otworzyła się możliwość powrotu do kraju Polaków z terenów byłego ZSRR, którzy nie zdołali wyjechać podczas powojennych, masowych akcji repatriacyjnych. W III RP pierwsze rozwiązania prawne mające uregulować status procedury powrotu i status osób powracających zostały przyjęte w drugiej połowie lat 90., a aktem prawnym mającym stworzyć spójny system i być wyrazem strategii repatriacyjnej państwa była ustawa o repatriacji z 2000 r. Współczesna akcja repatriacyjna wyraźnie różni się od tej z lat 40. i 50., zarówno pod względem skali, zasięgu geograficznego, zadań państwa, jak i charakterystyki społeczno-demograficznej osób przyjeżdżających.

W trzynaście lat po uchwaleniu ustawy polski system repatriacyjny i dotychczasowe rezultaty akcji repatriacyjnej przez zdecydowaną większość specjalistów oceniane są jako niezadowolające. Władzom samorządowym przekazano najważniejsze zadania w tym zakresie. Zgodnie z założeniami to one miały wykazywać inicjatywę, aktywnie stymulować akcję powrotu i ułatwiać adaptację repatriantów w nowym środowisku. Gminy nie podejmowały jednak aktywności, między innymi ze względu na własne trudności w sferze socjalnej i finansowej. Zainteresowanie polskich społeczności również nie osiągnęło oczekiwanego poziomu, a potencjalni repatrianci często wybierali inne strategie życiowe i migracyjne. Brak autentycznego zainteresowania tematyką repatriacyjną wśród elit politycznych, środowisk opiniotwórczych i opinii społecznej nie sprzyjał rozpoczęciu szerokiej dyskusji i podjęciu kroków zmierzających do usprawnienia obecnego systemu.

W III RP nie nastąpił przełom w zakresie polityki repatriacyjnej. Zagadnienia związane z polskimi społecznościami w byłym ZSRR i repatriacją wciąż czekają na rozwiązanie. Warto przeanalizować dotychczasowe rezultaty akcji repatriacyjnej i przemyśleć zmianę jej profilu, tak aby wpisać ją w całość polskiej polityki migracyjnej.

Bibliografia

- H. Grzymała-Moszczyńska, A. Grzymała-Kazłowska, *Repatrianci z Kazachstanu – charakterystyka i główne problemy adaptacyjne*, 2011, http://www.kbnm.pan.pl/images/stories/Opracowanie_KBnM_PAN_Repatrianci_z_Kazachstanu.pdf.
- P. Hut, *Karta Polaka – zmiana w traktowaniu Polaków na Wschodzie*, „Biuletyn Migracyjny” 2007, nr 13.
- P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992–2000*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.

- P. Hut, *Współczesne przesiedlenia do Polski – uwarunkowania prawne i proponowane zmiany dotyczące repatriacji*, „Polityka Społeczna” 2011, nr 4.
- M. Kurenda, *Polityka repatriacyjna Polski. Zarys rozwiązań instytucjonalno-prawnych w latach 1918–1998*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu 1999, nr 188, http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_99/e-188.pdf.
- S. Łodziński, *Repatriacja osób narodowości lub pochodzenia polskiego w latach 1989–1997. Problemy prawne i instytucjonalne*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu 1997, nr 586, <http://biurose.sejm.gov.pl/teksty/i-586.htm>.
- Polska i Niemcy wobec rodaków na Wschodzie*, J. Elrick, J. Frelak, P. Hut (red.), ISP, Warszawa 2006.
- B. Rysz-Kowalczyk, *Wprowadzenie* [w:] P. Hut, *Warunki życia i proces adaptacji repatriantów w Polsce w latach 1992–2000*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2002.
- K. Stankiewicz, *Repatriacja ze Wschodu – stan obecny i perspektywy*, „INFOS. Zagadnienia społeczno-gospodarcze” 2011, nr 1(93).
- E. Wojnarska-Krajewska, *Karta Polaka – pierwsze podsumowania*, „INFOS. Zagadnienia społeczno-gospodarcze” 2008, nr 15 (39).
- R. Wyszyński, *Nigdy u siebie. Problemy teoretyczne „socjologii powrotu” na przykładzie polskich „(re)emigrantów” z Kazachstanu w Rosji, w Niemczech i w Polsce* [w:] *20 lat rzeczywistości poradzieckiej. Spojrzenie socjologiczne*, M. Głowacka-Grajper, R. Wyszyński (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- E. Zarosa, *Ustawa o repatriacji z komentarzem*, Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz 2003.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 kwietnia 1998 r. w sprawie szczegółowego trybu składania przez niektórych cudzoziemców wniosków o uznanie za obywateli polskich, wzoru wniosku oraz dokumentów, które powinny być dołączone do tego wniosku, Dz.U. nr 52 poz. 322.

Ustawa z 8 stycznia 1951 r. o obywatelstwie polskim, Dz.U. nr 4 poz. 25.

Ustawa z 15 lutego 1962 r. o obywatelstwie polskim, Dz.U. nr 10 poz. 49.

Ustawa z 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach, Dz.U. nr 114 poz. 739.

Ustawa z 9 listopada 2000 r. o repatriacji, Dz.U. nr 106 poz. 1118.

Ustawa z 7 września 2007 r. o Karcie Polaka, Dz.U. nr 180, poz. 1280.

<http://www.msw.gov.pl/porta1/pl/96/Repatriacja.html>.